

УДК 37.025.001.76

ТВОРЧИСТЬ, КРЕАТИВНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВІ ПОНЯТТЯ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Роксоляна Швай

*Національний університет “Львівська політехніка”
вул. С. Бандери, 12, 79013 Львів, Україна*

Уточнено поняття “творчість”, “творча діяльність”, “інновація”, “інноваційна діяльність”, “креативна особистість”. Досліджено різні аспекти і трактування цих понять.

Ключові слова: творчість, креативність, інноваційність.

Для дослідження творчої чи інноваційної діяльності викладача необхідно уточнити значення понять, які використовують для його характеристики як креативної людини, а саме: творчість, творчий, інновація, творча та інноваційна діяльність, креативний.

Потрібно визнати факт антиномічної чи парадоксальної природи творчості. Антиномічною природою рис творчості можна пояснити складність її дослідження та відсутність єдиної теорії творчості, оскільки немає єдиної загальноприйнятої дефініції творчості.

“Творчість є поняттям багатозначним і тому недостатньо добре функціонує як науковий термін, хоч саме явище становить важливий і цікавий об’єкт наукових досліджень” [4, s. 12].

Різні теоретичні концепції творчості з’являються внаслідок різних поглядів дослідників на предмет творчого процесу, його джерел та творчих продуктів. Це, відповідно, пов’язано з домінуючими психологічними, фізіологічними, психологічними, соціологічними педагогічними теоріями.

У “Великому тлумачному словнику української мови” творчість визначено як діяльність людини, яка спрямована на створення духовних, матеріальних цінностей; діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення розвитку [1].

Щораз більше використовуються в літературі слово “креативність” як синонім слова “творчість”. Креативний – це творчий. Креативність – це творча новаторська діяльність [1].

Ще одним популярним поняттям, наближеним до творчості, є інноваційність (інновація, інноваційний). Інновація належить до найбільш поширених термінів сучасної гуманістики. У багатьох галузях суспільної практики і наукових дисциплінах це поняття по-різному трактують.

Інновація – нововведення, комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів [1].

Різні аспекти творчості (креативності), інноваційності досліджували Г. Гарднер, М. Цікшентміхалій, Г. Грубер, Я. Пономарьов, К. Тейлор, Р. Кеттелл, Дж. Гілфорд, Е. Торренс, А. Горальський, Е. Нецка, В. Моляко, Р. Шмідт, Ю. Трофимов та багато інших.

Уточнимо поняття, які широко використовують для характеристики професійної роботи викладача, а саме: “творчість”, “творча діяльність”, “інновація”, “інноваційна діяльність”, “креативна особистість”. Дослідимо різні аспекти творчості, креативності щодо можливості їх впровадження у практику професійної діяльності викладача.

Поняття “творчість” і надалі є складним для дефініції. По-перше, це поняття соціальні науки почерпнули з побутової мови і з мови традиційної гуманістики, тому воно об’єднує багатовікові традиції європейської культури. По-друге, різні автори виділяють чи абсолютизують тільки один аспект явища творчості, а наслідком цього є утворення неповних та невичерпних дефініцій. По-третє, наявна різноманітність антропологічних, теоретичних та методологічних передумов, які приймають у теоретичних рефлексіях та дослідженнях творчості.

Поняття “творчість” у сучасному значенні (як створення нових та цінних речей) має порівняно невелику історію (близько 100–150 років), хоч термін “творчість” є значно старший. Ні стародавні греки, ні римляни не користувалися поняттям, що мало означати творчість, хоча використовували терміни, які означали діяльність поета чи художника. Греки не мали термінів, які би відповідали поняттю творчість і творчий, бо не мали такої потреби. Для них було достатньо слова “робити” (poiein). Римляни використовували такі терміни: для творчості (creatio) і творчий (creator). Різка зміна відбулася в християнську добу. Термін creatio вживали для діяльності Бога, який створив світ з нічого – creatio ex nihilo. А потім протягом тисячі років поняття “творчість” не використовували ні у філософії, ні в теології, ні в європейському мистецтві. Тільки у XIX ст. поняття “творчий” ввійшло до мови мистецтва і науки для характеристики митця (художника, артиста). Першою суттєвою датою у дослідженнях творчості можна вважати книгу Ф. Гальтона, опубліковану 1859 року [2].

В європейській культурі історично з’явилися три різні тлумачення поняття творчість: як діяльність Бога, як діяльність митця, як діяльність звичайної людини, здатної до творчості.

З XX ст. розширювали розуміння поняття творчість. Творчими можуть бути не тільки митці, а також люди, які працюють в інших галузях. Це може бути вчений, інженер, соціальний працівник тощо. Творчою може бути людина, яка створює щось нове, новий продукт чи нову діяльність, тобто

кожна людини, діяльність якої виходить за межі звичних уявлень, певних стандартів тощо. Людина є творчою, якщо не повторює чи не наслідує когось або щось. Однак не завжди нове означає творче. Кожна творчість охоплює нове, але не кожне нове містить творчість. Поняття “нове” є більш загальне. Якщо в одному випадку маємо справді щось нове, то в іншому воно новим не буде. Так відбувається тому, що :

- поняття “нове” є відносне. Наприклад, один викладач показував студентам методи розв’язування певного класу задач, а інший – ні, тому для студентів, які навчаються в іншого викладача, такі задачі є новими;
- нове може мати різні рівні, може бути більш або менше новим. Але немає одиниць вимірювання нового;
- у людській творчості наявні якісно різні види творчості – нові форми, нова модель, нова методика;
- нове має різні походження – спонтанні і заплановані;
- створення нового продукту може мати різні наслідки: від нейтральних до таких, що значною мірою впливають на людину чи світ.

Поширеним є трактування творчості як такої, що народжується з отриманої інформації. Відтак людина не може без творчості пізнавати світ та займатися будь-якою діяльністю. Творчість виявляється не тільки під час писання художніх творів, малюванні картин, але й і в тому, що люди бачать і чують. Такі погляди називають панкреаціонізмом. “Неважливо, що створюється, головне – творити” – це головна теза панкреаціоністів [9, s. 305].

“Творчістю є будь-який акт, ідея або продукт, який змінює існуючу галузь чи перетворює вже існуючу галузь у нову. Творчою особою є той, хто мислить чи діє, змінюючи чи створюючи нову галузь” [3, s. 28].

Творчість можна розглядати як діяльність, результатом якої є продукти творчості (твори мистецтва, винаходи, способи сприйняття світу, методи діяльності), що характеризуються новизною та цінністю (естетичною, етичною, пізнавальною тощо), хоча би для особи, що творить.

“Що розуміємо під творчістю? Кваліфікуємо якийсь витвір як творчий, якщо він є: а) новий; б) відповідний. Ці дві складові є необхідні в творчості. Новий продукт – це такий, що є статистично рідкісний, відрізняється від творів, які інші люди можуть створити. Новий витвір є оригінальний, неможливий для передбачення, здатний викликати здивування у глядача, оскільки є чимось більшим, ніж наступним логічним кроком. Витвір повинен виконувати окреслені функції – бути відповіддю на певні питання – повинен бути корисний” [5, s. 11].

Залежно від теоретичного і методологічного спрямування дослідники творчості виокремлюють різні аспекти цього явища. Серед них можна виділити такі [7]:

- творчість як продукт (атрибутивний аспект);
- психічний процес (процесуальний аспект);
- творчі особи (особистісний аспект);
- зовнішні чинники, що створюють умови для процесу творення (аспект стимуляторів – інгібіторів).

Атрибутивний аспект пов'язаний із запровадженням об'єктивних критеріїв продукту творчої діяльності. Найчастіше використовують два критерії: продукт має бути новим і корисним, тобто цінним. Для цього потрібне зовнішнє оцінювання експертами, дослідниками, більшістю людей тощо. Такі критерії не завжди є слухними, оскільки оцінка значною мірою залежить від культурних та історичних умов, а тому вибрані критерії є відносними. Для визнання людини творчою здебільшого потрібна часова перспектива, оскільки належну оцінку можна отримати через багато років, часом вже після смерті людини. Це не означає, що автора не цінували за життя, просто продукт (твір автора) не відповідав критеріям творчості у певний часовий період.

З огляду на це важливо розширяти критерії творчості, які би брали до уваги не тільки властивості твору, але і особливості процесу мислення та психічні реакції того, хто сприймає. Це важливо для викладачів, оскільки важливе значення має розпізнати творчий потенціал особистості та зробити прогноз її творчої діяльності чи розвитку, а в результаті – передбачити цінність творчого продукту. Одним з шляхів розв'язання цієї дилеми, важливої для педагогіки, є визначення поняття “творчість” без застосування зовнішніх критеріїв оцінки творчого продукту. Спроби дати визначення творчості саме за критеріями оцінки творчого продукту сприяють появі нових термінів, які означають різні рівні творчості:

- творчість вторинна та творчість важлива;
- творчість визначна та творчість повсякденна;
- творчість практична, творчість винахідницька, творчість інноваційна;
- творчість звичайна та творчість емерджентна.

Процесуальне розуміння творчості концентрується на специфічних властивостях психічних процесів, які ведуть до появи творчих ідей чи є складниками творчої поведінки. Як з'являється творчий задум, які психічні, інтелектуальні, емоційні, мотиваційні процеси стають поштовхом до утворення нового і цінного продукту? Ці запитання належать до базових проблем педагогіки творчості.

Незважаючи на численність теорій творчості, педагоги та психологи не можуть у загальному описати творчий процес, пояснити, які інтелектуальні операції беруть у ньому участь, яку роль у цьому процесі відіграють почуття та мотивації. Невідомий механізм виникнення нового задуму. Сучасні погляди зводяться до того, що немає одного оптимального виду творчого процесу, який дає можливість досягнути високих результатів у науці чи мистецтві [7].

Багато досліджень підтверджує “звичайність” інтелектуальних операцій у творчому акті. Механізми появи творчої ідеї не полягають у застосуванні незвичайних чи “екзотичних” розумових операцій. Виявляється, що значно легше зрозуміти творчість і її незвичайні прояви, беручи до уваги звичайні процеси регресії, мислення, пам’яті, а не рідкісні чи випадкові. Це є важливою передумовою розуміння творчості і аргументом для педагогіки, що творчі здібності порівняно легко розвивати, оскільки є відомими, на противагу таємничим чи міфологічним (інсайт тощо).

Підхід до творчості в особистісному аспекті (суб’єктивному) концентрується на пошуках відповіді на запитання про риси, що характеризують творців, чи риси так званої творчої особистості. Які психічні властивості є умовою кінцевих творчих досягнень, який зв’язок творчості з індивідуальними рисами (інтелект, пізнавальні стимули, нейротизм тощо) і психічним здоров’ям, чи наявний єдиний синдром рис творчої особистості, і чи можна стверджувати специфічність характеристик такої особистості?

Підхід до творчості в аспекті особи творця чи творчої особистості потенціально має велике значення для педагогіки. На підставі характеристик творчих особистостей можна формувати відповідні риси, запевнити оптимальні умови розвитку молоді. Можна також створювати зразки (моделі) творчої особистості, необхідні в процесі формування проєктів навчання творчості. Однак потрібно знати кінцеву мету, які риси, властивості, уміння маємо намір стимулювати, розвивати і підтримувати у своїх вихованців. Такі питання є важливі для педагогіки творчості (аксіології педагогіки творчості).

Підхід до творчості в аспекті чинників, що впливають на процес творчості, є найбільш характерним для педагогіки. Оскільки педагогіка, а особливо дидактика, цікавиться дидактичними умовами, які необхідні для творчої активності людини не тільки під час навчального процесу, але і в родині, групі ровесників, закладах праці, соціально-виховних інституціях. Для педагогіки творчості одним з важливих предметів дослідження є характеристики середовища, що сприятимуть розвитку творчої особистості. Умови творчості – це чинники, що впливають на зміст, інтенсивність, перебіг і результати творчої діяльності [7].

Наявні внутрішні, суб’єктивні умови, а саме: знання, мотивація, система цінностей, інтелектуальні уміння тощо, які можна окреслити як

психологічне середовище творчої особистості. Система таких чинників належить до попереднього аспекту явища творчості.

Зовнішні умови належать до контексту соціального, в якому відбувається творчий процес. Це матеріальні, технічні, соціальні, культурні чинники, що впливають на ініціативу, зміст, перебіг та результати творчої активності.

Чинники, які мають позитивний вплив на творчий процес, називають стимуляторами творчості, а негативні – інгібіторами творчої активності. Зрозуміло, що є взаємозв'язок між зовнішніми і внутрішніми чинниками, що впливають на творчість. Дослідження соціально-культурного контексту розвитку творчості почалися з кінця ХХ ст. Вони становлять одну з домінуючих парадигм у дослідженнях. Науковці з'ясували, що для того, щоб вияснити явище творчості, потрібно виявити не тільки здібності і наміри особистості, але також і соціальні, освітні чинники, підтримку близьких та рідних, культурний фон тощо.

Серед умов для творчості найбільше вказують на дві групи чинників:

- властивості середовища, в якому виховується і навчається особистість (родина, школа, культурно-освітні інституції);
- характеристики проблем, які постають перед особистістю в процесі навчання і виховання.

Питання про те, як відбувається процес творення, є першочерговим щодо питання про те, як стимулювати чи розвивати творчий потенціал людини.

Чотири аспекти (параметри) творчості не вичерпують усіх напрямів досліджень творчості. Наприклад, К. Тейлор виділив сім напрямів досліджень: творча особистість, творче формулювання проблем, творчий клімат, творчий процес, творчість і психічне здоров'я, творчість і інтелект, творчий продукт [8].

Трактування інновацій зводиться до двох категорій [6]:

- процесуальне розуміння інновацій, тобто інновація як процес творення і піонерського присвоєння нових рішень, як планова діяльність і реалізації змін, як повний завершений цикл проектування і (або) застосування нового;
- предметне розуміння інновації – як продукту творчої активності, програми зміни як змісту інноваційних починань.

У дефініціях першого типу інновацію інтерпретують як синонім всіх довільних змін, які робляться свідомо, з певною метою для досягнення приросту цінності (поступ). Протилежними до них є зміни неконтрольовані, мимовільні, які відбуваються самі по собі, результат яких складно виразити в категоріях “краще – гірше”.

У дефініціях другого виду інновацію трактують як певний об'єкт (матеріальний чи ідеальний), який є продуктом людської діяльності, що сприймається як новий і цінний елемент суспільної практики. Цього типу дефініції принципово не відрізняються від атрибутивних дефініцій творчості (творчість розглядають як продукт). У першому (процесуальному) значенні йдеться про нове як процес зміни, а у другому – як програму змін.

Можна стверджувати, що в суспільних науках як інновації найчастіше виявляються зразки соціальної поведінки, які впливають на розвиток життєвого середовища людини.

Спробу розрізнити поняття інновація і творчість зробив англійський дослідник креативності М. Вест [10]. Креативність він розглядає як розвиток нових ідей, інновація ж полягає у “перекладі” таких ідей на мову практики. Інновація – це впровадження нових, поліпшених способів виконання роботи. Інновація не означає абсолютної новизни. Це поняття означає впровадження змін, користь з яких може бути різноманітною: економічні ефекти, особистий розвиток працівників, більша згуртованість групи, краща комунікація всередині організації, вищі показники роботи організації.

М. Вест пропонує трактувати креативність як творення нових рішень у науково-професійному процесі, а інновації – як застосування їх на практиці. Отже, інновація – це здатність людини до впровадження творчих задумів у життя.

Термін креативність іноді використовують для того, щоб відрізнити значення творчості, як характеристики людини, від значення творчості, як характеристики твору і творчого продукту в цілому [4]. Як риса характеру, креативність стосується особистості, а не властивості продуктів творчості. Тому креативним може бути людина, а не продукт чи організація.

Отже, у педагогічній літературі немає загальноприйнятої дефініції творчості. Це можна пояснити як складністю явища творчості, так і різними теоретичними положеннями, що є основою для визначення поняття “творчість”. Креативність можна трактувати як здатність людини до генерування нових і цінних витворів (продуктів, ідей, методів діяльності тощо). Як риса характеру вона відноситься до особистості людини, а не до характеристик творчого продукту. Іншим спорідненим поняттям до творчості є інновація, яку можна розглядати як здатність людини до впровадження творчих ідей у життя.

Педагогіка зацікавлена усіма аспектами творчості, однак найбільший інтерес викликає аспект стимуляторів – інгібіторів творчості. Знання характеристик творчої особистості і середовища, яке сприятиме розвитку творчої особистості, та чинників, що впливають на зміст, інтенсивність, перебіг і результати творчої діяльності, необхідні для професійної діяльності викладача.

1. Великий тлумачний словник української мови. К.; Ірпінь, 2007.
2. *Albert R. Runco M.* A History of Research on Creativity. N. Y., 1999.
3. *Csikszentmihalyi M.* Creativity. Flow and the Psychology of Discovery and Invention. N. Y., 1996.
4. *Necka E.* Psychologia twórczości. Gdańsk, 2001.
5. *Sternberg R., Lubart T.* Defying the Crowd. Cultivating Creativity in Culture of Conformity. N. Y., 1995.
6. *Schulz R.* Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i badań. Warszawa, 1994.
7. *Szmidt R.* Pedagogika twórczości. Gdańsk, 2007.
8. *Taylor I. A.* An emerging view of creative actions. Chikago, 1975.
9. *Tatarkekiewicz W.* Dzieje sześciu pojęć sztuka, piękno, twórczość, odwórczość, przeżycie estetyczne. Wrocław, 1982.
10. *West M. A.* Rozwijanie kreatywności wewnątrz organizacji. Warszawa, 2000.

CREATIVE WORK, CREATIVITY AND INNOVATION AS IMPORTANT DEFINITIONS OF MODERN PEDAGOGICS

Roksolyana Shvay

*“L’viv Politechnika” National University of L’viv,
Bandera Str., 12, UA – 79013 L’viv, Ukraine*

The author of the article defines more precisely the notion of such definitions as “creation”, “creative activity”, “innovation”, “innovation activity” and “creative personality”. She investigates the different aspects and interpretations of these terms.

Key words: creativity, creation, innovation.

ТВОРЧЕСТВО, КРЕАТИВНОСТЬ И ИННОВАЦИЯ КАК ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКИ

Роксоляна Швай

*Национальный университет “Львовская политехника”
ул. С.Бандери, 12, 79013, Львов, Украина*

Уточнено поняття “творчество”, “творческая деятельность”, “инновация”, “инновационная деятельность”, “креативная личность”. Исследованы различные аспекты и трактовка этих понятий.

Ключевые слова: творчество, креативность, инновационность

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008